

Az 1956-os októberi forradalom Magyarországon a fennálló társadalmi rend és az államhatalom gyökeres és tartós megváltoztatását tűzte ki célul. A szovjet fegyveres beavatkozással rövidesen szabadságharccá alakult forradalom ugyan nem érte el célját, de egy kis nép erkölcsi győzelmét jelentette a világ akkori egyik legfőbb hatalmával szemben, és ez – később derült ki, ma már tényként kezelik a történészek – a kommunizmus végének kezdeteként értékelhető.

Október 23-án az egyetemisták tüntetéséhez százezrek csatlakoztak, ledöntötték a Sztálin-szobrot és elfoglalták a Rádiót annak kapcsán, hogy a tömeg által megfogalmazott kéréseket nem akarták beolvasni. Gerő Ernő még aznap este a szovjeteket hívta segítségül, bár ezt csak október 28-án fogalmazták meg.

Október 31-én az MDP (Magyar Dolgozók Pártja) vezetősége feloszlatta a széthullóban lévő pártot és Magyar Szocialista Munkáspárt néven új párt alakításáról döntött.

A Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának október 31-i ülésén Hruscsov gyengéségnak minősítette az engedékenységet, és a fegyveres „rendcsinálás” mellett döntött Magyarországon és Lengyelországban. Elhatározását támogatta Kína kommunista pártja is. Az USA pedig azzal bátorította, hogy az október 29-én kitört szuezi válság (arab–izraeli háború kapcsán) kifejezésre juttatta, hogy nem tekinti potenciális katonai partnerének sem Magyarországot, sem Lengyelországot. Hruscsov tájékoztatta az ún. szocialista országok vezetőit a beavatkozásról, amelyhez megszerezte a jugoszláv vezetés egyetértését is. Az új szovjet csapatok már október 31-e előtt megkezdték bevonulásukat Magyarországra.

November 1-jén Nagy Imre megbeszélést kezdett Andropov szovjet nagykövettel, amelynek eredménytelensége után a kabinet egyetértésével bejelentette a diplomátáknak a Varsói Szerződés azonnali felmondását és az ország semlegességét. Este nyolc órakor rádióbeszédben ismertette döntését a lakossággal.

Nem sokkal ezután hangzott el Kádár János beszéde az MSZMP megalakulásáról. Beszédét korábban vették fel. Kádár János ugyanis a november 2-ra virradó éjjel Münnich Ferenc társaságában már úton volt Moszkvába, ahol némi vonakodás után elvállalta a neki szánt szerepet, a szovjet döntés alapján ekkor „megalakult” magyar forradalmi munkás-paraszt kormány vezetését.

November 1–3. között a belpolitikai helyzet konszolidálódni látszott. A munkástanácsok és a helyi forradalmi szervek beszüntették a sztrájkot, november 3-án Nagy Imre átalakította a kormányt, tagjai Kádár János (ismeretlen helyen tartózkodott), Losonczy Géza, Szántó Zoltán és Maléter Pál honvédelmi miniszter (MSZMP), Tildy Zoltán, Kovács Béla, B. Szabó Istán (FKGP), Bibó István, Farkas Ferenc (Petőfi Párt), Kéthly Anna, Fischer József, Kelemen Gyula (SZDP).

November 3-án este a nem sokkal korábban kiszabadított Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek – a kormány felkérésére – rádiónyilatkozatot adott, amelyben az egyházat ért sérelmek orvoslását sürgette.

November 2–3-án a szovjetek megtevesztő tárgyalásokat kezdeményeztek a csapatkivonásról. A november 3-i tárgyalásokon a Maléter Pál honvédelmi miniszter

vezetésével részt vevő delegációt a szovjet hadsereg tököli főparancsnokságán – a feloszlátott ÁVH néhány tisztje és Piros László volt belügyminiszter jelenlétében – Szerov KGB-elnök letartóztatta.

November 4-én hajnalban a szovjet katonai erők megindították támadásukat. A túlerőben lévő szovjet alakulatok Budapesten és több vidéki városban csak a szabadságharcosokkal vívott heves harcok után érték el céljukat. Csepelen még november 11-én is harcok voltak. (A honvédség irányítás híján védekezés nélkül tűrte, hogy a szovjetek lefegyverezzék.) A fegyveres összecsapásoknak mintegy 2700 magyar áldozata volt. Nagy Imre családjával, néhány munkatársával és az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságának több tagjával és azok családjával elfogadta a jugoszláv nagykövetség által felajánlott menedékjogot.

November 7-én szovjet harcokcsikon Budapestre érkezett Kádár János, aki „hivatalosan” csak ekkor vette át kinevezését. (Kérdés, persze, hogy kitől.) A Moszkvához hű Kádár a katonai ellenállás letérése után ellenséges országot talált. A tiltakozás számos formája közül kiemelkedett a Bibó István tervezetén alapuló, a volt koalíciós politikusok által készített, a világpolitikai helyzet ismeretében reménytelen „decemberi kibontakozási javaslat”. Jelentős volt a munkástanácsok tevékenységét összehangoló Nagybudapesti Központi Munkástanács megalakulása november 14-én. Számos illegális sajtótermék is megjelent.

Kádárék, akik a Budapesten tartózkodó szovjet vezetőkre és a szovjet hadseregre támaszkodtak, elvetették a tárgyalásos politikát. November 9-től volt ÁVH-sokból, tiszttekből és pártfunkcionáriusokból ún. karhatalmi ezredet (népnyelven pufajkásokat) szerveztek.

November 22-én, a szovjetek kezdeményezésére a szabad elvonulásukat garantáló magyar–jugoszláv államközi egyezmény megkötésével (?) kicsalták Nagy Imrééket a diplomáciai védettséget jelentő jugoszláv nagykövetségről és Romániába szállították.

Az akkori román kommunista vezetők lelkesen üdvözölték Kádár János szovjet sugallatra létrehozott új kormányát, és aktívan támogatták a magyar titkosszolgálat újjászervezését is. Gheorghe-Gheorghiu Dej kormánya a magyar tragédiát arra használta fel, hogy totális ellenőrzés alá vonja Romániát és törvényes okokat találjon a nemzeti kisebbségek, a más nézeteket vallók, az ún. osztályidegen elemek megfélemlítésére, eltávolítására, csírájában fojtva el bármilyen próbálkozást a magyar forradalommal való szolidaritás megnyilvánulására.

Következésképpen az 1956-os magyarországi szabadságharcnak Románia-szerte viselték a legdurvább következményeit. 1956 őszén viszont nemcsak Magyarországon, hanem világszerte még reménykedtek abban, hogy új, szabad világot lehet teremteni.

Milyen volt Románia a magyar forradalom napjaiban?

A lakosság első spontán megnyilvánulásait – nemcsak a magyarokét, hanem a románokét is – részben azokból a helyzetjelentésekből ismerhetjük, amelyek a tartományi székhelyekről a párt Központi Bizottságához a magyar forradalom másnap-

jától befutottak. Ezekből a jelentésekből egy csokorra valót már jó évtizede kiadott egy román történészcsoport. Az 1956. október 26-i, tartományonként összeírt jelentésből tudjuk például, hogy a brassói Ernst Thalmann művek munkásgyűlésén tendenciózus kérdések hangzottak el arról, hogy honnan szereztek az „ellenforradalmárok” fegyvert, hogy miért kellett a szovjet csapatoknak beavatkozniuk, s miért csatlakoztak a munkások az ellenforradalomhoz.

Lugoson szórólapokat találtak a következő felirattal: „Nem akarunk oroszul tanulni!”

Aradon, a TEBA üzemben a munkásnők az élelmiszer-ellátás helyzetét feszegették, mondván, hogy Magyarországon is bizonyára ezért tört ki a felkelés.

A magyar forradalom visszhangja a Kárpátokon túlra is eljutott. A Suceava tartományi pártbizottság beszámolt arról, hogy egy kizárt párttag kijelentette: jobb, ha abbahagyják a kollektív gazdaságok és társulások szervezését, mert láthatták, mi lett a vége Magyarországon és Lengyelországban. Bukarestben hat központi utcában és parkban találtak a magyar forradalommal való szolidaritásra szólító röplapokat.

A Központi Bizottsághoz beküldött tartományi jelentések egy-két nap múlva megritkultak, majd teljesen eltűntek az „ellenforradalmi megnyilvánulások”, mert a helyi pártszervek rájöttek, hogy ezekkel saját maguk imázsát rontják, és elkezdődtek az elítélő nagygyűlésekről szóló jelentések.

A spontán megnyilvánulások mellett sokkal komolyabb szervezkedésekre is sor került, elsősorban az egyetemi központokban.

1956. október 24-én Kolozsváron a Képzőművészeti Főiskolán tartott diákgyűlésen résztvevők közül három egyetemi hallgatót tartóztattak le, közülük a VI. éves Balázs Imrét és Tirnován Videt gyorsított eljárással el is ítélték.

Október 30-án a temesvári Műszaki Egyetemen tartottak nagy diákgyűlést, amelyen nemcsak diákjóléti és egyetemi követelések hangzottak el, hanem a társadalmi és politikai életet érintők is. Itt egy csoport diákot már a gyűlés után le tartóztattak, majd másnap az érdekükben tüntető diákok ellen kivezényelt belügyi karhatalmi alakulatok több mint háromezer egyetemi hallgatót hurcoltak el a kisbecskereki szovjet laktanyába, ahonnan a csapatok az ezt megelőző napon indultak el Magyarország második lerohanására. A december közepén megtartott temesvári diákperben aztán harmincegy diákot ítélték el (Romulus Tașcă és Teodor Stanca).

Kolozsváron a Babeș Egyetemen a forradalommal szolidaritást vállaló röpcédulák jelentek meg, november 1-jén pedig a Bolyai Tudományegyetem diákjai fekete szalaggal a ruhájukon vonultak a Házsongárdi temetőbe, hogy emlékezzenek a forradalom hősi halottaira. A szervezők és résztvevők letartóztatására és elítélésére 1957 májusában–szeptemberében, illetve 1959 februárjában került sor.

Bukarestben a diákok egy csoportja november 4-re tervezett utcai tüntetést, a szekuritáte azonban tudomást szerzett az előkészületekről, és a kezdeményezőket, valamint az Egyetem téren gyülekezőket letartóztatták és elítélték. Hasonló, bár szerényebb méretű megmozdulásokra került sor Brassóban és Krajován is.

A magyarországi forradalom leverése után a Bolyai Tudományegyetemen

a bölcsészkar diákszövetségi vezetők (Várhegyi István, Nagy Benedek, Koczka György és Kelemen Kálmán) továbbra is ragaszkodtak a közösen kidolgozott programtervezet néhány előzőleg kidolgozott pontjához, ezért november 17-én letartóztatták és februárban el is ítélték őket. Nem sokkal később sor került egy második „Bolyai-perre”, amelynek vádlottjait, Dávid Gyula tanársegédet és Bartis Ferenc elsőéves magyar szakos hallgatót a Házsongárdi temetőben történekműért, Páskándi Gézát a Várhegyi-féle diákszövetségi program támogatásáért vonták felelősségre. A fő cél azonban a Bolyai Tudományegyetem felszámolása volt, ezt készítette elő 1959 februárjában a harmadik Bolyai-per, amelyben két tanársegédet (Varró Jánost és Lakó Elemért), valamint három hallgatót (Péterfi Irént, Vastag Lajost és a képzőművészeti főiskolás Páll Lajost) ítélték el. A Bolyai-perекhez számíthatjuk más egyetemi hallgatók: Jamandi Emil, Szilágyi Árpád és az akkor már végzett Kósa Bálint elítélését is.

Az „egyetemegyesítés” hangulati előkészítéséhez tartoznak hozzá a kolozsvári protestáns teológiai intézet református és evangélikus hallgatói, illetve unitárius tanárai elleni perek is. Ezekben 1959 tavaszán 26 hallgatót és már végzett fiatal lelkeszt, illetve tanárt ítélték el.

A letartóztatások mellett a megtorlás másik formája a megbízhatatlannak ítélt egyetemekről való eltávolítása volt. A bukaresti egyetem irattárából előkerült egyetlen, 1957 őszéről való dosszié például 400 kizárási határozatot tartalmaz. A Szovjetunióban tanuló román diákok és doktoranduszok közötti tisztogatások következményeként 21 fiatalot rendeltek haza a magyar forradalom alatt tanúsított „meg nem felelő magatartásuk” miatt. Soós Ferenc teológust, Halmay Pál műegyetemi hallgatót és hat társukat „terrorista szervezkedés” vádjával állították bíróság elé 1958 novemberében. (A két említettet halálra, majd életfogytiglani börtönre ítélték.)

Természetesen az 1956-os erdélyi szervezkedések nem csak az egyetemi központokat érintették. Sok embert azért ítélték el, mert a forradalmat rágalmozó propaganda ellen léptek fel. Ilyen volt például a gyulakutai Veress Sándor, aki társaival román és magyar nyelvű felvilágosító leveleket küldözgetett szét az országba. Ötüket 1957 júniusában tartóztatták le, és összesen hetvenhárom évre ítélték el. 1957 őszén több olyan per indult, amelyben a szekuritáté szervezatként próbált beállítani embereket, s ennek megfelelően nem 3–10 év javítófogház, hanem 10–25 év szigorított börtön járt a „bűntettet” elkövetőknek. Így került börtönbe a szilágysomlyói csoport (Mike András és társai), az erdőfüleai Fosztó-csoport, a csíkmadarasi Mihálcz András-csoport, az érendrédi Bujdosó Géza csoportja, a csíkszeredai Puskás Attila, majd Kacsó Tibor csoportja, hogy csak néhányat soroljunk fel ebből a kategóriából. Tudunk olyanokról is, akiket a magyarországi fegyveres harcokban vagy a tüntetésekben való részvétel vádjával ítélték el a román katonai bíróságok (Nagy Lakatos János, Salamon László, Szathmári Zoltán), olyan magyar nemzetiségű katonatiszterekről is (Papp Géza), akiknek az volt a bűnük, hogy kollégáik előtt elítélték a szovjetek katonai beavatkozását.

Diákos kezdeményezésből született a röpcéző temesvári Bíbor-banda, amely-

nek kilenc tagja ügyében 1958. október 22-én hirdetett ítéletet a katonai bíróság. Hasonló az 1960-ban felderített sepsiszentgyörgyi diákszervezet, a Fehér Szarvasok, vagy a gyergyószentmiklósi Erszényi csoport. 1956-os ösztönzésre több titkos ifjúsági szervezet is létrejött, amelyek ügyében súlyos ítéletek születtek (több mint kétezer év!): a sepsiszentgyörgyi Székely Ifjak Társasága (9 elítélt), a brassói Erdélyi Magyar Ifjak Szövetség (77 személy), a nagyváradi Szabadságra Vágyó Ifjak Szövetsége (63 elítélt), a gyergyói Fekete Kéz (24 elítélt).

Voltak olyan, 1956-tal kapcsolatba hozott perek, amelyek szenvedői egymástól függetlenül szóttek terveket „az erdélyi kérdés rendezésére”. Dobai István, a Bolyai Egyetem jogászprofesszora kilenctagú csoportjának perében 1957. november 5-én Dobait és Varga László abrudbányai református lelkészt életfogytiglani börtönre ítélték, Fodor Pál csíkszeredai vasúti mérnököt és négy társát 1958 februárjában 10–25 év közötti büntetésekre.

Az 1956 utáni megtorlás minden vonatkozásban legnagyobb pere Szoboszlay Aladár katolikus pap nevéhez fűződik. A perben 57 embert állítottak bíróság elé, 10 halálos (végrehajtott) ítélet született, a többiek több mint ezerháromszáz év börtönbüntetést kaptak.

1957 októberében került sor a negyedik nagy „hazaárulási perre”, amelynek fővádlottját, Sass Kálmán érmihályfalvi lelkészt és Hollós Istvánt december 2-án Szamosújváron kivégezték, Balaskó Vilmos érolaszi lelkész halálos ítéletét pedig életfogytiglanra változtatták. Ebben a perben még 31 személyt ítétek el összesen hétszázharminc év börtönre.

A magyar forradalmat követő megtorláshullám csupán néhány fontosabb eseményét tudtam itt bemutatni. Stefano Bottoni történész kutatásai nyomán kiderült, hogy Romániában 1956–1962 között több mint 28 000 letartóztatás történt, ebből csak 1957–1959 között közel tízezer ítélet született.

KIVÉGZETTEK:

1958 szeptember 1-jén

1. Szoboszlay Aladár
2. Huszár József
3. Lukács István
4. Fintînaru Alexandru
5. Ábrahám Árpád
6. Tamás Dezső
7. Tamás Imre
8. Orbán István
9. Orbán Károly
10. Dr. Kónya István

JÁMBOR ILONA: A MAGYARORSZÁGI FORRADALOM ERDÉLYI VISSZHANGJA

1958 december 2-án a szamosújvári börtönben:

1. Sas Kálmán érmihályfalvi református lelkész
2. Dr. Hollós István volt hadbíró

1. Teodor Mărgineanu hadnagy a borgoprundi tankezred parancsnoka, aki ki akarta szabadítani a szamosújvári börtönben raboskodó politikai foglyokat.

